

ชื่อ นางสาวจิตรา สมบัติรัตนานันท์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ชื่อเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียง : กรณีศึกษาเฉพาะชุมชน
ต.เนินหม้อ อ.แกลง จ.ระยอง

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองในวงการวิชาการไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ให้ความสำคัญต่อหน่วยการวิเคราะห์ในระดับชาติเป็นหลักเนื่องจากการศึกษาดังกล่าว ได้ถูกรอบงำโดยกรอบแนวคิดตะวันตกที่นำเข้ามาในสังคมไทย

ในการที่ให้เห็นถึงจุดอ่อนของการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองไทยบนฐานวิธีวิทยา ดังกล่าวผู้วิจัยได้เลือกทำวิทยานิพนธ์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้านเนื่องจากชุมชน หมู่บ้านเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานและเป็นสถาบันพื้นฐานของ สังคมไทย ดังนั้น จึงแตกต่างจากการศึกษาที่ผ่านมาซึ่งเน้นหน่วยการวิเคราะห์ในระดับประเทศ โดยเชื่อว่าสังคมไทยมีเอกภาพเป็นเนื้อเดียวกันหมดตามที่กล่าวข้างต้น

ผู้วิจัยได้ใช้กรณีศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชน ต.เนินหม้อ อ.แกลง จ.ระยอง ชุมชนตำบลเนินหม้อเป็นเครือข่ายหมู่บ้านที่ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน โดยมีอายุยาวนานมากกว่า 240 ปี และมีระบบเครือญาติเป็นพื้นฐานของชุมชน นอกจากนี้ ตำบลเนินหม้อก็ยังมีลักษณะ พื้นฐานเช่นเดียวกับชุมชนอื่นในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง จากภายนอกทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม คือ การเข้ามาของกลไกของรัฐตั้งแต่โรงเรียน สถานีนอนามัย การปกครองท้องถิ่น การปกครองท้องถิ่น การแทรกแซงของระบบทุนนิยมในชุมชน โดยผ่านถนน ไฟฟ้า

ดังนั้น จึงสามารถเป็นตัวแทนวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมืองของ ชุมชนภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์และวิธีวิทยาการวิจัย

การวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้จะเลือกกรณีศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชน ต. เนินซ้อ อ.แก่ง จ.ระยอง โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในตำบลเนินซ้อช่วงก่อนการปกครองท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2457
2. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในตำบลเนินซ้อในช่วงการปกครองท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2457-2537
3. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในตำบลเนินซ้อในช่วงการปกครองท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2537-2552

วิธีการศึกษาจะใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เป็นหลัก ในการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (triangulation) คือ การตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน เช่น กลุ่มน้ำเค็ม กลุ่มน้ำจืด เป็นต้น การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน เช่น จากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ เป็นต้น การตรวจสอบโดยการเก็บข้อมูลเดียวกันในช่วงเวลาที่ต่างกัน เช่น สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเดียวกันแต่ห่างกัน 2 สัปดาห์หรือ 1 เดือน เป็นต้น และการตรวจสอบโดยการเก็บข้อมูลเดียวกันในสถานที่ต่างกัน เช่น สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักคนเดียวกัน ณ สถานที่ที่แตกต่างกัน ได้แก่ ที่วัด ที่บ้าน ที่ร้านอาหาร หรือ ร้านกาแฟนอกชุมชน เป็นต้น

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะเป็นการตีความปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมโดยมีรูปแบบการวิเคราะห์ คือ การวิเคราะห์เพื่อแบ่งช่วงเวลา (periodization) การวิเคราะห์ความคิดความเชื่อ และการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมือง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์สามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อยได้ 3 หัวข้อ ดังนี้

1) วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนตำบลเนินฆ้อในช่วงก่อนการปกครองท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2457 วัฒนธรรมทางการเมืองของตำบลเนินฆ้อในช่วงก่อนการปกครองท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2457 นั้นเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมเนื่องด้วยการทำงานส่วนรวมของชุมชนประกอบด้วยวิถีชีวิตหลักที่สำคัญ 2 ประการคือ พุทธศาสนา แบบชาวบ้านและระบบเครือญาติ

พุทธศาสนาแบบชาวบ้านซึ่งเป็นฐานคิดการทำงานส่วนรวมของชุมชนในอดีต ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่มองผลการกระทำของมนุษย์เป็นเรื่องบุญ-บาป ซึ่งมีคุณค่าที่สำคัญ เช่น

1.1) คุณค่าเรื่องการรักษาศีล “ผมเป็นชานา เวลาไถนาวันพระยังไม่ไถนาเพราะควายจะไปเหยียบสัตว์เล็กในนาตาย”

1.2) คุณค่าเรื่องhiri โอตัปปะและขันติ “hiri คือความละอายต่อบาป โอตัปปะคือความเกรงกลัวต่อบาป ทำคนให้งาม ขันติคือความอดทน 3 อันนี้แหละที่เอามาสอนลูกสอนหลาน”

1.3) คุณค่าเรื่องพรหมวิหาร 4 “คำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พรหมวิหาร 4 ถ้าปฏิบัติได้ก็จะมีชีวิตเพราะเราเมตตาต่อเค้า เค้าก็เมตตาต่อเรา ทำให้คนเรามีใจผูกพันซึ่งกันและกัน”

ระบบเครือญาติในฐานะที่เป็นสถาบันของชุมชนที่นำโดยผู้อาวุโสในตำบลเนินฆ้อมีลักษณะที่สำคัญ คือ ความเป็นญาติทางสายโลหิต การโยงกันด้วยการแต่งงาน และการนับญาติสมมติหรือญาติขยายวงศ์ ระบบเครือญาติของตำบลเนินฆ้อมีบทบาทที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจในหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้

1) การเอาแรง การเอาแรงอยู่บนฐานของระบบเครือญาติเป็นการร่วมมือกัน ลักษณะแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านของตำบลเนินฆ้อ ภายใต้งานใจการมีเทคโนโลยีในการผลิตอยู่ในระดับต่ำ เช่น การใช้ควายเนื้อ โดยพึ่งน้ำฝนตามธรรมชาติ เป็นต้น กิจกรรมที่เอาแรงกันในตำบลเนินฆ้อที่สำคัญๆ ได้แก่ การเอาแรงกันในการทำนา การสร้างบ้าน การจัดงานของครอบครัวตัวอย่างเช่น การเอาแรงในการสร้างบ้านของตำบลเนินฆ้อในอดีตต้องอาศัยการพึ่งพาแรงงานของกันและกันระหว่างชาวบ้านตั้งแต่ต้นจนกระทั่งสร้างบ้านเสร็จ

เรียบร้อยโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในตำบลเนินฆ้อ เช่น การตัดไม้ในป่าหรือการนำใบ
ฆ้อซึ่งมีมากในตำบลเนินฆ้อมาเย็บเป็นหลังคา เป็นต้น

2) บทบาทของเครือข่ายในการจัดระบบสวัสดิการของชุมชนในอดีต กล่าวคือ การ
ผลิตของชาวบ้านในตำบลเนินฆ้อในอดีตเป็นกระบวนการที่ต้องพึ่งพาธรรมชาตินอกเหนือจากการ
ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น ในบางช่วงชาวบ้านจึงอาจประสบภัยจากธรรมชาติได้ เช่น น้ำท่วมหรือ
ฝนแล้งทำให้เกิดผู้ที่ประสบความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจขึ้นได้ แต่ระบบเครือข่ายในตำบลเนินฆ้อ
ก็ได้ก่อให้เกิดการสร้างสวัสดิการของชุมชนขึ้นมา คือ การมีกลไกช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากโดยผู้
ที่ไม่ประสบภัยก็จะช่วยเหลือแบ่งปันให้กับผู้ที่ประสบภัย

ในช่วงปี พ.ศ. 2436 จนถึง พ.ศ. 2457 พบว่า กลไกรัฐส่วนกลางยังไม่สามารถขยาย
กลไกแทรกแซงลงไปในตำบลเนินฆ้อประกอบกับภายในชุมชนตำบลเนินฆ้อนั้นชาวบ้านสามารถ
พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ เงื่อนไขทั้งสองประการนี้จึงทำให้ชุมชนสามารถสืบทอดวัฒนธรรมทาง
การเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมไว้ได้ วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในช่วงนี้จึงเป็น
การผลิตซ้ำระบบนายบ้านบนฐานการปกครองตนเองต่อเนื่องจากอดีต ดังนี้

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของตำบลเนินฆ้อเป็นการที่ชุมชนสามารถผลิตปัจจัยยังชีพ
พื้นฐานของตนเองได้ภายในชุมชน เช่น การทำนาผลิตข้าว การสร้างบ้านโดยอาศัยการเอาแรงกัน
การทอผ้าใช้เองในแต่ละครอบครัว ตลอดจนจนถึงการร่วมมือกันในชุมชนผลิตสมุนไพรเพื่อเป็นยา
รักษาโรคโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน

ส่วนข้อจำกัดของกลไกรัฐภายนอกในการขยายตัวลงสู่ชุมชนตำบลเนินฆ้อนั้นเกิดขึ้น
จากเงื่อนไขที่วาระยะทางระหว่างชุมชนตำบลเนินฆ้อกับกลไกรัฐคือ อำเภอแกลงอยู่ห่างกันมาก
และต้องใช้เกวียนในการเดินทาง ในขณะที่ข้าราชการมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอสำหรับการเก็บส่วย
ดังนั้น ชาวบ้านต้องเดินทางไปเสียด่วยเองแต่เนื่องจากกลไกของรัฐยังไม่เข้มแข็งจึงทำให้ชาวบ้าน
ไม่ไปเสียด่วยที่อำเภอ

ในบริบทของสภาพที่ปลอดอำนาจรัฐจากส่วนกลางและต้องปกครองตนเองทำให้
ชาวบ้านในตำบลเนินฆ้อเลือกผู้นำที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนฐานของ
ระบบเครือข่ายและระบบคุณธรรมที่เรียกกันว่า “นายบ้าน” ระบบนายบ้านเป็นการปกครองที่อาศัย
ผู้อาวุโสที่เป็นคนดี มีคุณธรรมที่ชาวบ้านยอมรับซึ่งมีคุณธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความ
เสียสละ และความขยันอดทน ดังนั้น นายบ้านจึงเป็นผู้นำแบบผู้รับใช้ชุมชน

แต่ในบางครั้งมีการแยกระบบนายบ้านออกเป็นนายบ้าน นายหมู่ หรือนายวัดเพื่อแบ่งกันทำหน้าที่ เช่นกรณีของหมู่บ้านถนนกะเพราพบว่า มีคนที่เป็นนายบ้าน นายหมู่ หรือนายวัดในอดีต

ส่วนกระบวนการได้มาของนายบ้านนั้นจะตั้งอยู่บนความเห็นพ้องต้องกันหรือการมีสมานฉันท์ระหว่างชาวบ้านภายใต้ชุมชนขนาดเล็กและการจัดการปกครองของระบบนายบ้านนั้นจะเป็นการตัดสินใจทำงานส่วนรวมของชุมชนด้วยผู้นำเป็นสำคัญ การทำงานส่วนรวมของชุมชนในอดีตที่นายบ้านมีบทบาทในการจัดการปกครองที่สำคัญนั้นมีอยู่ 2 ประการหลักคือ การจัดการความขัดแย้งในชุมชนและการประสานงานให้เกิดความร่วมมือกัน

นอกจากนี้ ภายใต้ระบบนายบ้านยังมีบุคคลที่มีบทบาทในการใช้กำลังเพื่อคุ้มครองคนในหมู่บ้านที่เรียกกันว่า “นักเลง” เนื่องจาก “นายบ้านมีแต่พระคุณไม่ใช่พระเดช” ในขณะที่ระบบนายบ้านมีการจัดการภายในชุมชน ระบบนักเลงจะเป็นเรื่องการจัดการระหว่างชุมชน นักเลงเป็นบุคคลที่พร้อมจะใช้กำลังเพื่อคุ้มครองชุมชนหมู่บ้านจากปัญหาภายนอกโดยไม่ได้รับค่าคุ้มครองที่เรียกว่า “ค่านักเลง” เนื่องจากถือว่าเป็นการช่วยคุ้มครองญาติพี่น้องกันเอง เช่น การมีคนแปลกหน้าเข้าออกหมู่บ้าน การแย่งผู้หญิงกัน การมีพลังอำนาจของนักเลง เป็นต้น

2) วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในตำบลเนินซ้อในช่วงการปกครองท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2457-2537 หลังการเข้ามาของการปกครองท้องถิ่นในปี พ.ศ.2457 ในตำบลเนินซ้อก็ยังคงมีการสืบทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรม แต่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากนายบ้านมาเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานคุณธรรมเนื่องจากยังไม่มี การแทรกแซงของกลไกรัฐ และระบบทุนนิยมทำให้วัฒนธรรมชุมชนยังคงดำรงไว้ซึ่งกลไกภายในชุมชนตำบลเนินซ้อคือ กลไกวัดของพุทธศาสนา และกลไกการเอาแรงของระบบเครือญาติ กำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานคุณธรรมมีลักษณะที่สำคัญคือ

2.1) นายบ้านเดิมเป็นผู้ใหญ่บ้าน

2.2) มีผู้ใหญ่บ้านคนใหม่แต่ยังคงนายบ้านไว้เป็นผู้นำตามธรรมชาติ นายบ้านที่ไม่ได้ถูกเลือกให้เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านก็จะถูกตั้งให้เป็นผู้อาวุโส เวลาเมื่อไรก็ไปปรึกษาหารือก็กลายเป็นระบบผู้อาวุโส

2.3) กำนันผู้ใหญ่บ้านยังเป็นคนของหมู่บ้านเพราะต้องพึ่งพาชาวบ้านคนอื่นๆ ในเรื่องการเอาแรง

กำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานคุณธรรมค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานอุปถัมภ์เมื่อกลไกของรัฐและระบบทุนนิยมได้ขยายเข้ามาแทนที่กลไกของระบบเครือญาติและพุทธศาสนา

ในขณะที่กลไกของรัฐขยายกลไกการปกครองท้องถิ่น การศึกษาในระบบโรงเรียนสถานีนามัยบนฐานสาธารณสุขสมัยใหม่เข้าไปแทนที่กลไกวัดของพุทธศาสนา ระบบทุนนิยมก็ได้ขยายการผลิตเพื่อขายและเศรษฐกิจเงินตราเข้าไปมีบทบาทแทนที่กลไกการเอาแรงลงแขกของระบบเครือญาติ ผลการแทนที่ของกลไกเดิมของชุมชนด้วยกลไกของรัฐและระบบทุนนิยมมีผลกระทบให้วิถีชีวิตของคนในตำบลเริ่มขยับเปลี่ยนจากการพึ่งพาอาศัยกันเองภายในชุมชนมาสู่การพึ่งพิงเศรษฐกิจเงินตรามากขึ้น ดังนั้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนจากระบบกำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานคุณธรรมมาสู่กำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานอุปถัมภ์

กำนันผู้ใหญ่บ้านบนฐานอุปถัมภ์เกิดขึ้นจากความจำเป็นของชาวบ้านที่ต้องพึ่งผู้นำในการเลือกตั้งโดยผู้นำจะให้สิ่งของตอบแทนแก่ชาวบ้านเพื่อลงคะแนนเสียงให้ในระยะแรกและต่อมาก็ได้เปลี่ยนรูปแบบไปสู่การซื้อสิทธิ์ขายเสียงมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การสร้างระบบอุปถัมภ์ภายในตำบลนั้นเองไม่สามารถเข้มแข็งได้เพราะมีความแตกต่างทางทรัพยากรกันน้อย เช่น รายได้ของคนในชุมชนไม่ได้ห่างกันมากจึงนำไปสู่การพึ่งพิงทรัพยากรจากภายนอก คือ การสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนในตำบลนั้นๆ ในฐานะผู้อุปถัมภ์กับนักการเมืองภายนอก เช่น สมาชิกสภาจังหวัด (ส.จ.) หรือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.)

สายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในตำบลนั้นๆ เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบลูกพี่กับลูกน้องโดยนักการเมืองภายนอกเป็นผู้ให้ความคุ้มครองดูแลและสร้างความก้าวหน้าในการพัฒนาชุมชน เช่น การสนับสนุนเกี่ยวกับโครงการก่อสร้างพื้นฐาน การให้เงินเพื่อการเลือกตั้ง ในขณะที่ผู้นำชุมชนตำบลนั้นๆ ก็จะมิบทบาทเป็นลูกน้องที่คอยรับใช้นักการเมือง เช่น การเป็นหัวคะแนนในช่วงการเลือกตั้งระดับจังหวัดสายสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ดังกล่าวได้ก่อรูปแบบคิดทางการเมืองในรูปแบบใหม่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ คือ ความเชื่อยึดติดในผู้นำแบบที่เน้นการให้พระคุณและ/หรือพระเดช ในขณะที่เดียวกันก็ถือว่าผู้ตามจะต้องมีแนวคิดเกี่ยวกับบุญคุณหรือความจงรักภักดี แนวคิดดังกล่าวถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของตำบลนั้นๆที่กำลังก่อรูปขึ้นมาใหม่

3) วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในตำบลเนินซ้อในช่วงการปกครองส่วนท้องถิ่น ตั้งแต่ พ.ศ. 2537-2552 : วัฒนธรรมทางการเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่านของตำบลเนินซ้อ วัฒนธรรมทางการเมืองของตำบลเนินซ้อในช่วงเปลี่ยนผ่านหลังการเข้ามาของการปกครองส่วนท้องถิ่น ปี พ.ศ.2537 เป็นสถานการณ์การต่อสู้ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมที่สืบทอดมาจากอดีต วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยม กล่าวคือ

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตไม่สามารถพัฒนากลไกใหม่ที่มีประสิทธิภาพของตนเองได้หลังจากที่กลไกวัดและระบบการเอาแรงร่วมมือช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติได้ถูกแทนที่ด้วยกลไกของรัฐบาลราชการและกลไกการผลิตเพื่อขาย รวมถึงเศรษฐกิจเงินตราของระบบทุนนิยม ดังนั้น จึงได้มีการก่อรูปของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์เข้ามาแทนที่ แต่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ไม่สามารถลงหลักปักหลักจนเป็นวิถีการทำงานส่วนรวมในตำบลเนินซ้อได้อย่างมั่นคงเนื่องจากสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้นำชุมชนภายในตำบลเนินซ้อและผู้อุปถัมภ์ที่เป็นนักการเมืองภายนอกมีลักษณะการแลกเปลี่ยนที่มีการทุจริตของผู้อุปถัมภ์เกินไป เช่น การกินเปอร์เซ็นต์จากโครงการรับเหมาที่ทำงานร่วมกับลูกน้องสูงเกินไป นอกจากนี้ นักการเมืองภายนอกที่เป็นผู้นำอุปถัมภ์ที่เป็นผู้อุปถัมภ์เดิมมีบทบาทลดลงจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในจังหวัดระยองจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดสรรงบประมาณให้แก่ผู้นำชุมชนตำบลเนินซ้อที่เป็นลูกน้องได้

นอกจากนี้ ในบางหมู่บ้านของตำบลเนินซ้อได้เริ่มมีการก่อรูปวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมโดยการเข้ามามีอำนาจในการบริหารหมู่บ้านของกลุ่มที่เรียกว่า “กลุ่มหัวการค้า” ซึ่งเป็นหน่ออ่อนของระบบทุนนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมสามารถก่อรูปขึ้นมาได้เนื่องจากสามารถตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของตำบลเนินซ้อซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองเก่ายังไม่สามารถจัดการได้ คือ

3.1) การเป็นผู้นำในบริบทของการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านสมัยใหม่นั้นต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรและมีปฏิสัมพันธ์กับพลังภายนอกชุมชน ในขณะที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสยังพึ่งการเอาแรงช่วยเหลือกันทำงานและการพึ่งตนเองภายในหมู่บ้านเป็นหลัก

3.2) การขยายตัวของบทบาทของการเลือกตั้งสมัยใหม่ในหมู่บ้าน แต่เดิมนั้นการได้มาซึ่งผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้าน ถึงแม้ พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่จะกำหนดให้มีการเลือกตั้งโดยตรง

มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2457 แต่ในหมู่บ้านก็ยังมีกลไกของผู้นำอาวุโสในการปรึกษาหารือเพื่อสรรหาบุคคลที่จะนำไปให้ชาวบ้านเลือกตั้งซึ่งส่วนใหญ่จะสรรหามาคนเดียว ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องให้ชาวบ้านลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่เมื่อมีการแตกตัวออกเป็นกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านมากขึ้นทำให้มีผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านมากกว่า 1 คน จึงเป็นเงื่อนไขให้ต้องมีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งโดยไม่เปิดเผยทำให้ชุมชนไม่สามารถควบคุมเสียงชาวบ้านได้

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมแบบทุนนิยมแต่ก็ยังไม่สามารถเติบโตจนไปครอบงำวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าได้เนื่องจากเมื่อกลุ่มหัวการค้าได้เข้าไปบริหารหมู่บ้านโดยอาศัยการปรับทุนทางสังคมของหมู่บ้าน ให้เป็นสินค้า (commodification of social capital) การปรับทุนทางสังคมดังกล่าวเป็นกระบวนการจัดทำโครงการพัฒนาเพื่อมุ่งหางบประมาณเข้ากลุ่มตัวเองและการทำธุรกิจการพัฒนาชุมชนโดยกิจกรรมท่องเที่ยวและโฮมสเตย์โดยปกปิดกระบวนการจากการสร้างวาทกรรม “เวทีสภาหมู่บ้าน” รวมถึงวาทกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” การบริหารหมู่บ้านของกลุ่มหัวการค้าได้เข้าไปขัดแย้งและทำลายกลไกหลักของวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม คือ วัดและร้านค้าชุมชน ดังนั้น จึงได้เกิดการตอบโต้ของวัฒนธรรมทางการเมืองเก่าโดยการนำของผู้นำอาวุโสในการช่วงชิงตำแหน่งผู้ใหญ่วillageที่มีการเลือกตั้งใหม่ สถานการณ์ในปัจจุบันของหมู่บ้านจึงเป็นการดำรงอยู่ของความขัดแย้งของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยม

อภิปรายผลการศึกษา

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิม ดังนี้

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาเฉพาะชุมชน ต.เนินซ้อ อ.แกลง จ.ระยอง พบว่า ชุมชนในระดับตำบลเนินซ้อมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2550) ได้ชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยนอกจากมีวัฒนธรรมทางการเมืองของกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางแล้ว ยังมีวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้านด้วยคือ วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้านที่ตำบลเนินซ้อเป็นระบบคิดหรือระบบคุณค่าที่เกี่ยวกับการจัดการเรื่องส่วนรวมของชุมชน เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวกับเครือข่าย งานของวัดในอดีตหรือ โครงการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนดังกล่าวพัฒนามาจากวิถีชีวิตแบบหมู่บ้านในอดีต ดังนั้น วัฒนธรรมทาง

การเมืองในอดีตจึงเป็นระบบคิดที่เน้นคุณธรรมแบบพุทธศาสนาบนฐานของระบบเครือญาติซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541) ที่ให้ความสำคัญต่อความเชื่อคุณธรรมแบบพุทธศาสนาและการดำรงอยู่ของระบบเครือญาติ

ข้อค้นพบจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของตำบลเนินฆ้อในช่วงเวลาที่ศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436-2552 มีพลวัตและการเปลี่ยนแปลงตามลำดับตามปฏิสัมพันธ์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน คือ พลังความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนเดิมและบทบาทการขยายตัวกลไกรัฐราชการ รวมถึงระบบทุนนิยม ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองของตำบลเนินฆ้อซึ่งสืบทอดจากวิถีชีวิตแบบหมู่บ้านในอดีตจึงเป็นวัฒนธรรมแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรม แต่หลังจากที่มีการขยายตัวของกลไกรัฐราชการและระบบทุนนิยมพัฒนามาสู่การก่อรูปของวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ คือ แนวคิดแบบอุปถัมภ์และแนวคิดแบบทุนนิยม ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนตำบลเนินฆ้อในปัจจุบันจึงไม่ใช่ลักษณะแบบประชาธิปไตยของหมู่บ้านที่มีระบบการถ่วงดุลระหว่างอำนาจของกลุ่มผู้นำต่างๆ ในชุมชน ถึงแม้ว่าตำบลเนินฆ้อในอดีตจะมีความขัดแย้งภายในชุมชนดังจะเห็นได้จากระบบผู้นำและวัดเป็นกลไกหลักในการจัดการความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของประชาธิปไตยในตำบลเนินฆ้อนั้นจะเริ่มต้นจากรูปแบบการเลือกตั้งมากกว่าการถ่วงดุลระหว่างอำนาจ

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมทางการเมืองของตำบลเนินฆ้อในปัจจุบันถือได้ว่าเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านคือ มีการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างวัฒนธรรมแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมกับวัฒนธรรมบนฐานอุปถัมภ์และวัฒนธรรมแบบทุนนิยม ดังนั้น ผลการศึกษาจึงไม่สอดคล้องกับงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541) ที่มองเห็นว่าชุมชนในท้องถิ่นยังคงมีการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนบนฐานพุทธศาสนาและเครือญาติเป็นหลัก

เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยตามกรอบคิดของตะวันตกที่เน้นหน่วยการศึกษาในระดับชาติพบว่า วัฒนธรรมทางการเมืองในชุมชนชนบทมีลักษณะแบบไพร่ฟ้าผสมผสานกับแบบค้ำแคบ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า คือ ประชาชนมักยอมรับอำนาจของรัฐบาล มีความรู้ความเข้าใจและความรู้สึกเกี่ยวกับระบบการเมืองโดยทั่วไป แต่ยังไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองในทุกกระบวนการทางการเมือง ส่วนวัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำแคบ คือ ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบอบการเมือง ไม่รับรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานของสถาบันทางการเมือง รวมถึงไม่คิดที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วย ดังนั้น คนในชนบท

ถึงแม้ว่าจะสามารถติดตามข่าวสารข้อมูลทางการเมืองได้รวดเร็วและมากพอที่จะใช้วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองได้จึงมักให้ความร่วมมือกับระบบราชการ แต่คนในชนบทก็ยังมีได้กระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นเพราะปล่อยให้เป็นที่ของผู้ใหญ่บ้านกำนันและผู้นำท้องถิ่น

แต่จากการศึกษารับชุมชนในวิทยานิพนธ์นี้มีข้อค้นพบว่า ในตำบลเนินหม้อมีการแข่งขันและช่วงชิงการนำระหว่างวัฒนธรรมทางการเมือง 3 รูปแบบคือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยม โดยมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสเป็นวัฒนธรรมหลักที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ดังนั้น จะพบว่าชาวบ้านให้ความสำคัญกระตือรือร้นและตื่นตัวทางการเมืองในฐานะที่การเมืองเป็นเรื่องกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาทางการเมือง

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีข้อเสนอแนะในการพัฒนาทางการเมือง ดังนี้

1) จากการศึกษาในกรณีตำบลเนินหม้อชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองในฐานะที่เป็นระบบคุณค่าเกี่ยวกับการทำงานของส่วนรวมที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบคุณธรรมแบบพุทธศาสนา ยังคงดำรงอยู่ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงและถูกลดบทบาทลงไประดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นที่ฟื้นฟูไม่ได้ ดังนั้น เพื่อรักษาอัตลักษณ์และการกำหนดกิจกรรมของส่วนรวมด้วยความเป็นตัวของตัวเอง ได้จึงควรมีการฟื้นฟูกลไกเดิมและพัฒนากลไกใหม่ของระบบคุณธรรมแบบพุทธศาสนา เช่น การสร้างบทบาทใหม่ของวัดในงานส่วนรวมของชุมชนสมัยใหม่ การสร้างกลไกทางการเมืองใหม่ในการพัฒนาประชาธิปไตยแบบชุมชนและการสร้างกลไกสวัสดิการชุมชนใหม่ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อสร้างความมั่นคงของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตาย

2) จากผลการศึกษาที่พบว่าตำบลเนินหม้อมีวัฒนธรรมทางการเมืองในการจัดการชุมชนของตนเอง ดังนั้น ในการวางแผนพัฒนาทางการเมืองซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักอันหนึ่งคือ เสริมสร้างวัฒนธรรมอันดีทางการเมือง วิธีชีวิตประชาธิปไตยและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมืองและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จากวัตถุประสงค์ของสภาพพัฒนาทางการเมืองดังกล่าวจำเป็นต้องพิจารณาหน่วยในการพัฒนาที่

ระดับชุมชนชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนมิใช่เป็นการดำเนินงานจากระดับชาติลงมาสู่ชุมชน โดยอาศัยตัวแบบการพัฒนาทางการเมืองที่มาจากฐานประสบการณ์ของคนในกรุงเทพฯ และการศึกษาจากตะวันตก ดังนั้น การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองของชาติจึงจำเป็นต้องยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรมในชุมชนแต่ละท้องถิ่นและแต่ละภาค หลังจากนั้นก็จะสามารถบูรณาการวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนที่หลากหลายให้ประสานเป็นวัฒนธรรมของชาติได้

3) ในการทบทวนพระราชบัญญัติสภาพัฒนาการเมือง พ.ศ. 2551 ที่จะมีขึ้นในปี พ.ศ. 2554 นั้นจำเป็นต้องใช้ฐานความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนเป็นแกนหลักในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเนื่องจากชีวิตทางการเมืองของคนไทยส่วนใหญ่ในชนบทยังผูกพันอยู่กับระบบคุณค่าในการจัดการเรื่องส่วนรวมในระดับของชุมชนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ควรมีการบูรณาการระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้านกับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในเมืองเพื่อพัฒนาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของชาติต่อไป

4) ในการที่จะสืบทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมในช่วงเปลี่ยนผ่านที่มีการช่วงชิงการนำกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมนั้นควรมีการพัฒนากลไกใหม่เพิ่มเติมของวัฒนธรรมเชิงคุณธรรมที่มีอยู่เดิมเนื่องจากกลไกร้านค้าชุมชนและองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องอาจจะไม่สอดคล้องต่อสถานการณ์ในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะในปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นได้รับการกระจายงบประมาณจากส่วนกลางผ่านทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้กฎหมายแผนและขั้นตอนกระจายอำนาจ นอกจากนี้ ร้านค้าชุมชนจะต้องเผชิญหน้ากับการแข่งขันกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมที่เข้ามาในตำบลเนินหม้อมากขึ้น เช่น การขยายตัวของร้านสะดวกซื้อ 7-eleven

ดังนั้น จึงควรสร้างองค์กรชุมชนใหม่คือ สภาองค์กรชุมชนระดับตำบลตามพระราชบัญญัติที่ออกมาบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2551 อย่างไรก็ตาม จะพบว่าถึงแม้ในตำบลเนินหม้อจะมีคนกลุ่มหนึ่งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินหม้อแล้ว แต่องค์กรดังกล่าวยังมีได้ดำเนินการเป็นตัวแทนของชาวบ้านทั้งตำบลแต่จำกัดอยู่ในคนบางกลุ่มในบางหมู่บ้านเท่านั้น จึงควรปรับสภาองค์กรชุมชนตำบลเนินหม้อให้ดำเนินการสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายมากขึ้น